

În colecția antiquară a secției din Constanța a Muzeului Național de Antichități se află — provenind dintr'una din descoperirile făcute întâmplător la Tomi — un interesant plumb de marcă antic, inedit.

Fig. 1 a și b.

De-o înfățișare de sigilia (v. fot. fig. nr. 1 a și b), plumbul are în diametru ca. 24 mm. și prezintă și pe o față și pe cealaltă un spațiu ca de 18 mm., «câmpul» inscripției. Își păstrează încă destul de bine și unul din cele două orificii (fig. nr. 1 a) dela un capăt al perforării prelungite transversal prin plumb și perforația însăși, prin care se petrecea sfoara cu ajutorul căreia plumbul era prins de legăturile cu marfă, spre a le indica oarecum integritatea în trecere prin diversele *stationes* până la local de destinație.

Intrebuintarea comercială a acestui plumb de marcă¹⁾ este vădită. Pentru antichitate și, la noi în țară anume chiar pentru Tomi, ne este documentat — cum vom vedea numai decât mai jos — și prin alte câteva plumburi inedite, ana-

¹⁾ V. M. Rostowzew, *Étude sur les plombs antiques*, în *Revue Numismatique*, IV-ème série, tome I (1897, Paris), pag. 462—493, unde sânt studiate pe larg monumentele de acest fel; Daremberg-Saglio, *Dictionnaire* etc., tome IV-ème, articolul *plumbum*, pag. 51+, cu bibliografia generală.

loage ca formă, cari au fost găsite tot la Constanța²⁾.

Ceeace ne întâmpină în chip mai deosebit la acest plumb inedit dela Tomi, este inscripția ce-o poartă și pe-o parte și pe cealaltă, constând din acelaș nume proprie, având literele, de ca. 4 mm. proeminente.—Textul este următorul. Pe una din fețe (fig. 1 a) avem: CYR/ILLO. E de observat roaderea arcuții de sus a literii prime din rândul întâi și a literii prime în întregime din rândul al doilea; apoi forma literii Y caracteristică prin prelungirea vizibilă a ramurilor superioare, care îi dau înfățișarea unui V. Mai complet avem cuvântul pe fața cealaltă (fig. 1 b): CYR/ILLO. Aici e de observat caracterul pronunțat de linie frântă al literii L.

Lectura este *Cyrillo*. Se poate vedea lesne că avem un *cognomen* Cyrillus redat astfel din grecescul *Κυρίλλος*³⁾. O eventuală cetire a acelui Y de formă particulară, ca V n'ar fi de fel imposibilă întru cât constatăm în monumentele epigrafice frequent obiceiul de a se înlocui *y* prin *u*⁴⁾; de fapt însă nu întâlnim nicăeri vre-o formă *Curillus* ci

²⁾ Astăzi în Muzeul Național de Antichități, Sala *Trophaeum*, dulapul VI, planșa 5 și 8. Au fost găsite în săpăturile întreprinse în port, prin anii 1898—99, sub direcțiunea prof. Gr. G. Tocilescu.—Pentru plumburi comerciale de altă formă, cf. *Inscriptiones graecae* vol. XIV (1890), pag. 627 sqq. (din Sicilia) și *C. I. L.* VIII², pag. 920 (din Africa de Nord) — (unde se reproduc și grafic câteva din ele).—Despre acestea din urmă cf. R. Cagnat, *Étude sur les impôts indirects*, Paris 1882, pag. 71—72.

³⁾ W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen* (III ed.).

⁴⁾ V. C. I. L. III. *Suppl.* 2, pag. 2573, de unde transcriu spre exemplificare numai câteva nume: Dionasius, Euradice, Eutachia; apoi, Darrachium, Iljaracum, Palmara, etc. Cf., pentru cazul invers (*y* pentru *u*), ibidem, *l. c.*—Deasemenea C. I. L. II² (Hispania), p. 778; C. I. L. XII (Gallia Narb.), p. 956; C. I. L. IX. (Italia), p. 803.

numai *Cyryllus*¹⁾ și varianta *Quirillus*²⁾. E de adăugat că aceleași sunt de spus și despre forma de feminin *Cyrylla*³⁾, care se găsește foarte des în inscripții. Din punct de vedere gramatical, inscripția are numele pus la cazul cerat de senzual ei practic, cazul dativ, pentru a arăta anume că obiectul însoțit de acest plumb de marcă, fie în tranzit fie importat sau exportat, aparține acestei *Cyryllus*.

Elemente mai precise de jădecată nu ne oferă însă exprimarea numelui sub forma aceasta pe scurt, precum nici din mulțimea de *Cyryllus* și *Κύριλλος*⁴⁾ constatați în inscripții nu se poate stabili care este însemnătatea specială și comercială a personajului nostru, unde a trăit și, prin armare, de unde ne-a sosit plumbul. Dar mulțumită plumbului putem cunoaște un nou negustor în legături cu comercialul vechiului Tomi.

Despre comercialul întins exercitat la Tomi avem câteva știri foarte importante. Aici își are sediul o corporație de proprietari de nave comerciale⁵⁾. Altă corporație aflătoare aici e aceea a negustorilor Alexandrini⁶⁾. Numele a vre-o zece orientali, probabil tot negustori⁷⁾, ne sunt păstrate într-o inscripție latinească⁸⁾ cu specificarea lo-

calui de origină în dreptul fiecărui nume, ceea ce e interesant pentru cazul de față, căci ne arată un număr de provinciali, în mare parte de origină asiatică, romanizați⁹⁾ și tot ca pe un atare oriental trebuie să-l considerăm și pe personajul a cărui marcă o avem pe plumbul de față.

De altminteri plumbul acesta — ca și cele amintite mai înainte — nu e ceva întâmplător la Tomi. Cunoscutul monument¹⁰⁾ al lui Iulius Capito din a. 121—129 d. Chr., ne documentează pentru întâia oară, la acea dată, că portul și orașul Tomi constituia la țărmul Pontului un punct vamal — una din acele *stationes* ale vămile Illyricului și ripae Thraciae. Despre ființarea stațiunii vamale dela Tomi, ne dă de știre¹¹⁾ și plumbul de marcă, căruia însă nu-i putem fixa, numai după caracterele epigrafice, o dată mai precisă decât c. sec. II—III d. Chr., în lunga perioadă de înflorire comercială a orașului Tomi, pe vremea imperială.

Înainte de a trece acum la descrierea celorlalte plumburi dela Tomi trebuie să spunem dela început că ele datează din sec. V—VII, din vremea imperială roman de răsărit, cu alte cuvinte din primele timpuri ale imperialului bizantin. Au toate o formă circulară și sunt prevăzute cu un canal interior, în senzual lungimeii diametrului, prin care se petrecea sfoara cu care aceste plumburi de epocă târzie erau prinse în special de acte și documente fie oficiale, fie particulare, spre a le autentifica și asigura integritatea și secretul¹²⁾. Din acest punct de vedere întrebăm denumirea, adoptată curent, de *sigiliu*.

Din toate timpurile imperialului roman de răsărit sunt sigiliile numite imperiale,

¹⁾ C. I. L. III. 4447 (Pannonia Sup.); *Prosopographia Imperii Romani* II, p. 67; C. I. L. VI (Roma), 16709; XV (Roma), 7657; cf. și XI (Italia), 1005.

²⁾ C. I. L. III. 7484, cf. Suppl. 2, 12461 (Adamklissi). III. (Dacia, Suppl. 8080 B. 3. III² 7569 Tomi. Pentru comparația cu această variantă, v. C. I. L. III. Suppl. 2, pag. 2570 (cu pentru c) și p. 2572 i pentru y).

³⁾ C. I. L. III. 7503 (Troesmis; 7521 (Nicalitel); 1861 (Mehadia); 108 (Syria); și *Quirilla* C. I. L. III. 8719 (Salona) I+214⁶ (Adamklissi. V. și nota 4.—Indicele vol. III din C. I. L. înregistrează și forma *Carilla, dar, precum se vede, e numai o lecție greșită.

⁴⁾ V. de ex. *Arch.-Epigr. Mittheil.* XIX, p. 226 nr. 92 (Constanța); IX, p. 120 nr. 81 (Ancyra); VII, p. 180 nr. 38 (Asia mică: Sivrihissar). *Inscriptiones graecae* XIV (Italia) E. 826²⁵, 1026, 1445, 1796, 2296.—*Corpus Inscr. graec.* III. 5013 (Nabia); IV. 9872 (Mediolanum) etc., v. și notele de mai sus... Cf. C. I. L. III. 7503 (Troesmis) piatră funerară pusă unei *Cyrylla* „domo Bithyna“.

⁵⁾ Cagnat, *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes* I, 610, 645, de naționalitate greacă, cf. V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreich* (Breslau 1909), p. 86.

⁶⁾ Cagnat, *op. cit.*, I, 604. Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, pag. 100.

⁷⁾ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 73.

⁸⁾ C. I. L. III. Suppl. I. 7532.

⁹⁾ V. Pârvan, *ibidem*, l. c.

¹⁰⁾ C. I. L. III. Suppl. I, 7429; A. v. Domaszewski, în *Arch.-ep. Mitth.* XIII. p. 135.

¹¹⁾ Cf. pentru alte stațiuni vamale: R. Cagnat, *Étude*, pag. 67—68 cu notele; idem *ibidem* p. 71—72, v. Domaszewski, în *A-e. M.* XIII, p. 139—140 I;

¹²⁾ În deosebire de plumburile antice romane de felul celui descris mai sus și cari serveau să asigure și să autentifice numai mărfuri de comerț. V. citatul studiu de Rostowzew, pag. 468, nota 1.

ca înfățișarea pur monetiformă, cu caracterele specifice aversului și reversului unei monete. Sunt sigilii cu legendele de pe față și revers în caractere latine, sau numai pe o față astfel, iar pe cealaltă în caractere grecești. Foarte numeroase și comune sunt sigiliile care prezintă pe fiecare din fețe câte o monogramă de obicei foarte greu de descifrat. Tot așa de numeroase sunt cele cari au pe față un chip de sfânt sau chipul Maicii Domnului, din bogata iconografie byzantină, iar pe revers o monogramă, care ascunde numele posesorului sigiliului. Nu știm să se fi găsit la Tomi, până acum, sigilii — foarte numeroase în alte părți din ținuturile imperiului de răsărit — din plină epocă byzantină; acestea sunt și cele mai coprinzătoare de informații istorice și topografice, având legendele cu mult mai amplificate decât ale celorlalte sigilii ¹⁾.

Rânduindu-le cronologic, noi avem armătoarele sigilii, cu diam. între 20—24 mm.

1. Sigilia imperială.

Fig. 2, a și b.

A) Legenda circulară de pe avers ne e păstrată mediocru numai în parte, până la creștetul efigiei, restul e deteriorat. Se poate reconstitui: D. N. ANASTASIVS P. F. AVG|. Bustul, din față, al împăratului cu diademă și drapat.

¹⁾ Pentru aceste generalități istorice, ca și pentru altele, cari nu privesc plumburile noastre expuse aici, spre a nu le repetă inutil de mai multe ori în cursul descrierii de mai la vale, a se vedea considerațiunile generale introductive la opera fundamentală: *Sigillographie de l'Empire byzantin* de G. Schlumberger, Paris 1883. — Pe cale particulară sântem informați că d. M. Sutz, membru al Academiei Române, posedă vre-o sută de plumburi, inedite încă; de asemenea d. W. Knechtel, vre-o cinci-zeci — printre cari și câteva *tesserae* — asupra cărora d-sa prepară de mai multă vreme un studiu. Fără îndoială că publicarea acestor două colecțiuni bogate va aduce informații prețioase, atât cu privire la plumburile de marcă din părțile noastre, cât și cu privire la orașul Tomi în epoca byzantină.

R) Victoria, în picioare spre dreapta, ținând o coroană; jos, în dreapta, la picioarele figurei centrale, altă figură mică.

Caracterul oficial al acestui sigiliu, cu numele împăratului Anastasia I (491--518), ne este indicat tocmai de înfățișarea lui monetiformă ¹⁾, cu mici modificări în reprezentarea efigiei împăratului ²⁾.

2. Interesant și nou e și un al doilea sigiliu. Pe față, literele, de caracter latin, ce compun numele posesorului sunt așezate așa fel, încât împreună cu o cruce mică, formează dela sine o monogramă în chip de cruce.

Fig. 3, a și b.

Pe revers avem, sus, iarăși o cruce mică, după care urmează, dedesupt, în două rânduri, titulatura personajului pomenit pe față.

Citim: A) † FOTII

R) † PATRICII.

Un personaj cu numele Fotius, cu demnitatea de patriciu ³⁾, nu ne este cunoscut deadreptul din izvoare, ci numai din Gibbon ⁴⁾, care ni-l arată a fi fost, din cauza credinței sale profund deosebită de religia creștină, o victimă a persecuțiilor religioase pornite de Iustinian. Cronicarul contimporan al epocii însă, Procopius, nici când povestește cruzimile acestui împărat, nici într'altă parte, nu ne dă o știre la fel; iar dintre numeroșii *πατριάρχου*, din timpul lui Ias-

¹⁾ V. Rostowzew, o. c., p. 468, n. 1.

²⁾ Cf. J. Sabatier, *Description générale des monnaies byzantines*, pag. 152 și arm. și planșele VIII—IX. — Pentru alte sigilii imperiale, cf. J. Ebersoit, *Sceaux byzantins du Musée de Constantinople*, in *Revue Numismatique*, IV-ème série, t. XVIII (1914), pag. 210, pl. VII, 1, sigiliul aneii din cele două împărătese, cu numele comun, Eudoxia, anterioare lui Anastasius I. Pentru Justinian, *Sigillographie*, pag. 417 și 420.

³⁾ Eră o demnitate onorifică, v. Daremberg-Saglio, *Dictionnaire*, t. IV, p. 349, S. v., articol de Ch. Lécirvain; *Sigillographie*, p. 363.

⁴⁾ Gibbon, H. R., tr. franc., 1837, vol II, p. 284.

tinian, pomeniți de el ¹⁾, nici unul nu poate fi identificat cu personajul de pe monamentul nostru, cu toate că elementele exterioare ale sigiliului vorbesc de epoca aceasta.

Atât caracterul latin al literelor și ductul lor îngrijit, cât și titlatura singularică, simplă, cum și construcția plumbului: central mai gros, marginile subțiate, toate acestea indică pentru sigiliul de față cel mult sec. VI ²⁾.

5. Sigiliu cu monogramă cruceiforme.

Fig. 4, a și b.

Numele și titlatura posesorului stau tănuite în câte o monogramă—una pe față, a doua pe revers—, amândouă înghebate samar și într'un chip de neînțeles. Face parte dintr'o serie de plumburi byzantine din sec. VI-VII, cu caracteristica văzută la cel de față. Unele pot fi descifrate ³⁾.

4. Alt sigiliu din seria veche byzantină (Pe față avem însă un chip de sfântă, pe revers o monogramă).

Fig. 5, a și b.

A) Sfânta Fecioară — Panaghia — bust, cu capul învelit și nimbă; poartă strâns la piept chipul lui Isus copil, în me-

dalion. În câmp, la dreapta, o cruce.

R) O monogramă nedescifrabilă.

Execuție în linii sumare, simple. Sec. VI-VII ⁴⁾.

5. Sigiliul unui oarecare Theodal.

A. Bustul unui sfânt între două cruci aliate.

Fig. 6, a și b.

R. Numele posesorului în monogramă cruceiformă; caractere grecești: ΘΕΟΔΑΔ. Personajul nu este necunoscut. Numele de pe revers ne îndeamnă să identificăm sfântul reprezentat pe avers cu Sf. Theodal ⁵⁾. Aceeași epocă.

6. Sigiliul unui oarecare Gheorghe.

Fig. 7, a și b.

A) Fața e deteriorată jos, din cauza canalului, stricat la extremitatea aceasta. Efigia e, în general, ștearsă; ceea ce a mai rămas din contur pare a indica o figură călare spre stânga — probabil Sf. Gheorghe. O atare reprezentare nu e frecventă ⁶⁾.

R. În monograma cruceiformă, cu caractere grecești, citim numele ΓΕΩΡΓΙΩ.

Acest plumb se află în colecția Muzeei din Constanța.

H. METAXA

¹⁾ Procopius, ed. Haury (Teubner, Leipzig 1915, vol. III, 2. pag. 292; cf. și pag. 326: știrile despre Φύριος, fiul vitreg al lui Belisariu.

²⁾ *Sigillographie*, p. 75, 82, 88, 90 și nota; Diversi *patricii*, *ibidem*, pag. 365 (cu nota) și următoarele.

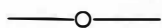
³⁾ Cf. *Sigillographie*, pag. 85 sq., cu fig.

⁴⁾ Cf. *Sigillographie*, pag. 86 (și figura).

⁵⁾ Ghenadie al Râmnicului, *Iconografia* etc. (București 1891), pag. 55.

⁶⁾ V. *Sigillographie*, pag. 17; cf. și pag. 75, 79 (pe o *tessera*); p. 502: sf. Gheorghe călare, omorând balaurul.

R É S U M É

PLOMBS DE MARQUE DE TOMI

Plomb «commercial» en forme de sceau (fig. 1), d'un particulier, dont le nom au datif, *Cyrrillo*, figure sur chaque face. Le personnage, inconnu, peut être considéré comme un négociant d'origine orientale en relations avec Tomi, dont l'importance commerciale nous est attestée par les monuments épigraphiques trouvés à Constanța, mentionnant de nombreux commerçants grecs et orientaux. De même, Tomi a été une importante station douanière à l'époque impériale. D'après le caractère des lettres, le plomb est du II-e ou III-e siècle: il appartient au Musée de Constanța.

Sceaux du VI-e-VII-e siècle, trouvés à Constanța:

1. Sceau impérial (fig. 2). Légende circulaire, à droite: D. N. ANAST[ASIS] P. F. AUG. Buste de face de l'empereur Anastase I Dikoros, diadémé.

R) Victoire, à droite, tenant une couronne; en bas, dans le champ, à dr., une petite figure.

2. Sceau de Photius, patrice (fig. 3).

A) + FOTII en monogramme cruciforme. R) + PATRICII. Nous ne pouvons retrouver, d'après les sources que nous avons à notre disposition, le personnage indiqué par ce nom. D'après ses caractères extérieurs, ce sceau est du VI-e siècle, en tout cas.

3. Sceau avec un monogramme cruciforme différent sur chaque face (fig. 4), indéchiffrable.

4. Sceau, à droite, le buste, flanqué d'une croix, de la Vierge, avec le médaillon du Christ sur la poitrine. R) Mon. crucif. indéchiffrable (fig. 5).

5. Sceau d'un certain Théodule (fig. 6). À droite le buste de face de St. Théodule, probablement. R) ΘΕΟΔΩΛΟΣ en monogr. crucif.

6. Sceau d'un certain Georges (fig. 7). Type du droit presque effacé; St. Georges (à cheval?) R) ΓΕΩΡΓΙΟΣ en monogr. crucif.

Les cinq premiers sceaux appartiennent au Musée des Antiquités de Bucarest; le dernier au Musée de Constanța.

